

*Бушко Г. О.,
асистент кафедри слов'янської філології імені професора Іларіона Свенціцького
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ВНЕСОК ІВАНА ШИШМАНОВА У РОЗВИТОК БОЛГАРСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВЗАЄМИН

Анотація. Діяльність Івана Шишманова – яскрава сторінка в історії болгарсько-українських взаємозв'язків кінця XIX – першої чверті XX ст., оскільки він один із перших болгарських учених почав вивчати українське художнє слово в Болгарії у добу її національного Відродження.

Завдяки його зусиллям у Болгарії помітно зросла зацікавленість українською літературою. У статті акцентовано увагу на українознавчих роботах І. Шишманова, якими він знайомив болгарську громадськість із творчою діяльністю українських письменників та дослідників, які вивчали життя болгар і вплинули на розвиток болгарської літератури, культури та науки.

Визначне місце в україністичному доробку І. Шишманова займало дослідження творчості Т. Шевченка та з'ясування питань особливостей її рецепції в Болгарії. Причину популярності творів Т. Шевченка в Україні та Болгарії вчений пояснював силою духу поета, що страждав за долю свого та інших поневолених народів. Учений акцентував на схожості історичної долі болгарського й українського народів та звернув увагу на особливий вплив творчості Шевченка на болгарських письменників П.Р. Славейкова, І. Вазова та Л. Каравелова. У розвідках, присвячених Кобзареві, І. Шишманов продемонстрував достатню обізнаність з історією і культурою України та вийшов на проблему продуктивності зіставного аналізу літератур споріднених народів. Ці праці стали значним здобутком тогочасного болгарського літературознавства.

У статті також розкрито співпрацю І. Шишманова з М. Драгомановим, А. Вовком, І. Франком та Я. Головацьким. І. Шишманов високо оцінив діяльність українських учених та посприяв у виданні їхніх творів на сторінках болгарського часопису «Сборник за народни умотворения, наука і книжнина», редактором якого він був.

Дослідивши українознавчі праці І. Шишманова та співпрацю з діячами української науки, можна констатувати, що його діяльність сприяла розвитку болгарсько-українських взаємин.

Ключові слова: І. Шишманов, М. Драгоманов, Ф. Вовк, І. Франко, Я. Головацький, Т. Шевченко, болгарсько-українські взаємини.

Постановка проблеми. Наприкінці XIX – у першій чверті XX ст. активізувалися болгарсько-українські літературні та культурні взаємини. Важливе місце у цьому процесі посів болгарський учений-фольклорист, етнограф, історик літератури, освітній та громадсько-політичний діяч – Іван Шишманов (1862–1928). Дослідження І. Шишманова, присвячені українській культурі, розширили обрії болгарської науки та збагатили її.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням вивчення історії болгарсько-українських та українсько-болгарських літературних та наукових взаємин свого часу займалися болгарські та українські дослідники С. Божков, В. Дмитрук,

В. Захаржевська, М. Мандрика, В. Москаленко, Т. Полещук, С. Русаків, В. Чорній, О. Шпильова та інші.

Мета статті полягає у розкритті питання про особистий внесок І. Шишманова у розвиток болгарсько-українських взаємин.

Виклад основного матеріалу. На формування українознавчих зацікавлень І. Шишманова вплинув факт, що під час навчання в Женевському університеті у 1885 р. він познайомився з видатним українським філософом, публіцистом, фольклористом та літературним критиком, професором історії місцевого університету М. Драгомановим, який високо оцінив можливості молодого болгарського студента і запропонував йому вивчати фольклор та етнографію. Про це він сповістив у листі до М. Павлика від 14 серпня 1887 р.: «Зараз в нас живе кілька днів Лідин наречений, болгарин Шишманов, кандидат філології Лейпцігського університету. Хлопцю 24 роки, досить добрий і розумний, дуже працелюбний – так що з нього може вийти порядний вчений. Професією його поки що буде професор гімназії в Софії у Вищих класах, які хочуть поступово переробити в Академію, подібну до університету [1, с. 192].

Болгарський літературознавець Г. Дімов вважає, що близькість до М. Драгоманова суттєво вплинула на спрямування й характер подальшої наукової діяльності молодого вченого і, з іншого боку, допомогла йому налагодити контакт з представниками російської й української наукової та мистецької громадськості [2, с. 80].

Саме завдяки М. Драгоманову та його дочці Лідії, з якою 9 січня 1888 р. І. Шишманов одружився, він серйозно зацікавився українською культурою і виступив як перший болгарський україніст.

У 1889 р., працюючи в Міністерстві народної освіти, І. Шишманов став одним із засновників Вищої школи в Софії, перетвореної згодом на перший болгарський університет, до якого у серпні 1889 р. на посаду професора загальної історії запросили М. Драгоманова.

Славістичні зацікавлення обох учених та спільне родинне середовище, без сумніву, позитивно вплинули на формування світогляду молодого болгарського науковця.

І. Шишманов високо цінував внесок М. Драгоманова у розвиток українсько-болгарських взаємин, а згодом сам став визначною особистістю в історії болгарсько-українських наукових, культурно-освітніх і літературних зв'язків. Як засвідчують дані особистого архіву І. Шишманова у Софії, він брав активну участь у заснуванні та діяльності товариств «Славянська бесіда» та Українсько-българско дружество, що проводили різноманітні заходи, на яких виголошувались доповіді про життя в Україні, організовували святкування річниць визначних діячів української культури [3, с. 1–29].

І. Шишманов присвятив М. Драгоманову працю, яка досі залишається у рукописі. Йдеться про незавершену і неопубліковану статтю «Український демократичний рух» [4, с. 118–119]. У ній І. Шишманов розглянув не лише політичну програму відомого українського історика й літературознавця, а й проаналізував його ставлення до популярної у Східній Європі на початку XIX ст. ідеї так званої «слов'янської приязні». До неї М. Драгоманов звертався впродовж усього життя, зазнавши впливу М. Костомарова та інших фундаторів Кирило-Мефодіївського товариства.

1914 р. у XVI книзі «Бібліотеки слов'янської бесіди» І. Шишманова опублікував працю «Тарас Шевченко, його творчість та вплив на болгарських письменників перед Визволенням» [5], у якій розкрив тему популярності творчості українського поета, що відіграла помітну роль у розвитку культурних взаємин та духовному взаємозбагаченні українського та болгарського народів у XIX ст.

У розвідці І. Шишманов визначив ідейно-тематичні напрями творчості Т. Шевченка, продемонстрував обізнаність із історією та культурою України. Грунтуючись на порівняльно-історичному методі, І. Шишманов акцентував на схожості історичної долі болгарського й українського народів та звернув увагу на особливий вплив творчості Шевченка на болгарських письменників П.Р. Славейкова, І. Вазова та Л. Каравелова. У працях, присвячених Кобзареві, І. Шишманов продемонстрував достатню обізнаність з історією та культурою України та вийшов на проблему продуктивності зіставного аналізу літератур споріднених народів.

1916 р. І. Шишманов перевидав у Відні цю працю під заголовком «Роля України в болгарськiм Відродженні: Вплив Шевченка на болгарських поетів передвизвольної доби» [6]. У ній І. Шишманов знову високо оцінив творчість Т. Шевченка, наголосивши на її відчутному впливі на зміст і форму творів найулюбленіших болгарських письменників передвизвольної епохи – Р. Жинзифова, Л. Каравелова, П.Р. Славейкова.

1860 р. в Москві у III томі видання болгарських студентів «Братски трудъ» Р. Жинзифов надрукував свій перший переклад Т. Шевченка – його знамените «Послание до Шафарика». 1863 р. він видав збірку поезій «Новобългарска Сбирка», де, як інформував І. Шишманов, містився цілий розділ перекладів з Шевченкового «Кобзаря» [6, с. 6].

Що ж до П.Р. Славейкова, то він, на переконання Шишманова, «глибше, ніж Р. Жинзифов та Л. Каравелов, ввійшов у душу українського барда. Його переклади з «Кобзаря» нечисленні, проте вони (...) характерні для його творчості, індивідуальності та світогляду» [6, с. 9]. Ці праці стали здобутком тогочасного болгарського літературознавства та помітним фактом українського шевченкознавства.

Окрім написання українстичних праць, І. Шишманов активно сприяв українським ученим та письменникам у виданні їхніх творів на сторінках «СБНУ», редактором якого він був. Так, свої студії у часописі опублікували Ф. Вовк, І. Франко, М. Драгоманов та Я. Головацький.

Із Ф. Вовком І. Шишманов познайомився 1885 р. у Женеві. Відтоді вони почали співпрацювати. Свідченням цього є їхнє опубліковане листування [7]. Проживаючи тривалий час у Парижі, Ф. Вовк надсилав І. Шишманову наукові видання та матеріали з французької народної етимології, а той – матеріали з болгарської етнографії й антропології. В результаті цієї

співпраці у III, IV, V, VIII та XI книгах «СБНУ» було надруковано студію Ф. Вовка «Весільні обряди слов'янських народів» [8]. У ній український учений детально описав весільні обряди, звичаї та церемонії слов'ян і проаналізував їхні подібності та відмінності.

У XIII книзі «СБНУ» І. Шишманов опублікував частину докторської дисертації І. Франка під назвою «Притча про єдиного та її болгарський варіант» [9]. Роботу над цією працею І. Франко розпочав 1892 р. Вона була присвячена притчі, яка входила у популярний середньовічний твір «Душеполезное сказаніе о житиі св. Варлаама и Йоасафа», а також характеристиці болгарського варіанту «Притчі про єдиного».

Як зазначали дослідники, «протягом довгих років Каменярі цікавився проблемами історії староболгарської літератури (...). Пам'ятки староболгарської літератури Франко розглядав і як історик, і як лінгвіст, і як літературознавець, і як культуролог. Франкові праці мають глибоку джерелознавчу базу. Вчений враховував історіографію проблеми, постійно слідкуючи за тим, що з'являлося у науці» [10, с. 148–149].

Зважаючи на порівняльно-історичне комплексне та полідисциплінарне дослідження українського вченого «Притчі про багатих», а також на її виняткове джерелознавче значення, І. Шишманов у листі від 8 листопада 1900 р. запропонував І. Франкові надіслати ще щось зі своїх праць, які б стосувалися болгарського фольклору чи староболгарської літератури до XVIII книги «СБНУ» [11, с. 379].

Болгаристичні зацікавлення українського дослідника підтримував свого часу і М. Драгоманов, який сприяв налагодженню особистих зв'язків між І. Франком та І. Шишмановим [12, с. 210]. Так, у листі до І. Франка від 7 липня 1889 р. М. Драгоманов запропонував йому «заснувати наш (український – Г. Б.) фольклорний курінь під дахом болгарським» [13, с. 160]. У листі від 24 червня 1892 р. саме М. Драгоманов порадив І. Франкові надіслати «болгарську історію» в редакцію Сборника («СБНУ» – Г. Б.) [14, с. 408]. Це й була його згадана «Притча про єдиного та її болгарський варіант».

Як вважав І. Шишманов, читачів «СБНУ» міг би зацікавити науковий метод І. Франка, що допоміг простежити шлях притчі з Індії до Європи. Саме такий метод, на думку дослідників, «дав змогу І. Франкові виявити себе досвідченим лінгвістом, текстологом, котрий порівнював різні варіанти притч, проаналізував їхню композицію, символіку, встановив їхнє походження й зв'язок болгарської притчі з іншими подібними творами» [15, с. 131].

І. Шишманов постійно цікавився розвитком науки в Україні. Окрім згаданих студій про українських учених, у II книзі «СБНУ» він помістив рецензію на працю Я. Головацького «Географический Словарь западнославянских и югославянских земель и прилежащих стран» (1884). І. Шишманов позитивно оцінив цю працю українського вченого та вважав її взірцевою з-поміж видань такого типу. Сповідуючи слов'янофільські погляди, у передмові до «Географического словаря...» Я. Головацький радив серйозно вивчати слов'янські землі, перекази слов'ян, їхню історію й культуру, аби «...взнати ближче наших одноплемінників» [16, с. XX]. Ця думка знайшла відгук і в І. Шишманова, який у рецензії на працю Я. Головацького звернув увагу на значення «Географического словаря...» для загальної й культурної історії, для філології, навіть для антропології слов'ян.

І. Шишманов зауважив, що словник Я. Головацького міг зацікавити не лише географів, а й мовознавців та істориків, оскільки містив відомості про населені пункти, місцевості, гори та ріки, різні статистичні дані й мовознавчі пояснення географічних назв [17, с. 183]. І. Шишманов справедливо вважав, що автор словника прагнув пояснити тим, хто навмисне, з певних політичних причин, перекручує географічні назви, їхнє власне слов'янське походження, і зазначив, що Я. Головацький написав працю як дисциплінований науковець [17, с. 186–187]. Навіть окремі топографічні неточності (це стосувалось назв деяких болгарських сіл – Г. Б.), які виявили в «Географическом словаре...» болгарські та українські дослідники, на переконання І. Шишманова, не могли применшити значення такої потрібної праці [17, с. 187].

Український учений мав на меті розповсюдити достовірні дані про слов'янський світ, а тому І. Шишманов наголосив, що йому слід подякувати за укладення такого унікального на той час видання.

Окрасою «СБНУ» став опублікований на його шпальтах цикл студій М. Драгоманова про слов'янський фольклор, а саме: «Слов'янські сказання про пожертву власної дитини» [18], «Слов'янські сказання про народження Константина Великого» [19], «Слов'янські виправлення Едипової історії» [20], «Слов'янські варіанти однієї Євангельської легенди» [21], «Замітки щодо слов'янських релігійних та етичних легенд» [22].

Як відомо, український вчений спеціально зацікавився болгарським культурним процесом і розглядав його у загальнослов'янському контексті.

Справедливим є твердження І. Романченка з приводу того, що ніхто з українських письменників не залишив такого великого сліду в розвитку болгарської культури, адже ніхто так не популяризував болгарський фольклор, як М. Драгоманов [23, с. 148].

І. Шишманов представив у десятих книгах «СБНУ» компаративістичні студії українського вченого про слов'янські оповідання, в яких М. Драгоманов увів до наукового обігу раніше недосліджені унікальні фольклорні джерела, розглянув питання їхніх взаємовпливів та міграції, чим збагатив не лише тогочасні фольклористику та славістику, а й порівняльне літературознавство.

Висновки. І. Шишманов любив Україну, добре знав її історію та культуру. Особливу увагу в своїй діяльності він приділяв питанню українсько-болгарських взаємин і спеціально вивчав вплив української літератури на розвиток культури Болгарії.

Самовіддана праця І. Шишманова задля зміцнення болгарсько-українських культурних та наукових зв'язків була гідно поцінована в Україні: 1906 р. його обрали почесним професором Харківського університету, 1912 р. він був запрошений до участі в ювілейному збірнику з нагоди 40-річчя літературної і наукової діяльності І. Франка, 1914 р. став дійсним членом філологічної секції Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові, 1918 р. І. Шишманов очолив болгарську дипломатичну місію у Києві та вручив вірчі грамоти гетьманові України П. Скоропадському.

Дослідивши україністичні студії І. Шишманова та співпрацю з діячами української культури та науки, автор вважає, що його можна назвати одним із найвизначніших учених свого часу і першим болгарським україністом, який своєю багатогранною діяльністю та родинними зв'язками поєднався з Укра-

їною і залишив помітний слід в історії болгарсько-українських взаємин кінця XIX – першої чверті XX ст.

Література:

1. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895). Зладив М. Павлик. Чернівці : Видав Др. Лев Когут. 1912. Т. 5. 414 с.
2. Дімов Г. Іван Шишманов як дослідник російсько-болгарських і українсько-болгарських взаємин // Радянське літературознавство. 1960. № 4. С. 67–81.
3. Научен Архив при БАН. Ф. 11 к Іван Шишманов. Оп. 2. Арх. Ед. 585. Украински и украинско-български дружества. Писма, протоколи на НТШ (Львів). Редакция на «Украинско-български преглед». Украински висши педагогически институт с името на М. Драгоманов. Украинско културно обединение в България 1914–1928 гт., 29 л.
4. Научен Архив при БАН. Ф. 11 к Іван Шишманов. Оп. 2. Арх. Ед. 536. Бележки, извадки, вестник и други материали във връзка с интервю на Шишманов за Украйна и труд върху Украйна 1918 г., 120 л.
5. Шишманов И. Тарас Шевченко – неговото творчество и неговото влияние върху българските писатели преди Освобождението / Иван Шишманов. София : Библиотека на Славянска беседа, 1914. Кн. XVI. 26 с.
6. Шишманов І. Роля України в болгарським Відродженню: Вплив Шевченка на болгарських поетів передвизвольної доби / Іван Шишманов. Відень : Союз Визволення України, 1916. 14 с.
7. Наулко В. До питання українсько-болгарських взаємин: листування Федора Вовка з Іваном Шишмановим / Всеволод Наулко // Болгарський ежегодник. Болгарський щорічник. Български годишник / [редкол.: Ю. Алексєєв, Р. Грішина та ін.]. К. : Київ. ін-т «Слов'янський університет», 1998. Т. III. С. 100–116.
8. Вовк Ф. Сватбарските обреди на славянските народи / Федор Вовк // СБНУ. 1890. Кн. III. С. 137–178; 1891. Кн. IV. С. 194–230; 1891. Кн. V. С. 204–232; 1892. Кн. VIII. С. 216–256; 1894. Кн. XI. С. 472–510.
9. Франко І. Притчата за единорога и нейния български вариант / Иван Франко // СБНУ. 1896. Кн. XIII. С. 570–621.
10. Гольберг М.Я. Іван Франко і деякі питання історії староболгарської літератури / М. Я. Гольберг // ПС. 1993. Вип. 45. С. 148–152.
11. Шишманов І. Д. Листівка до І. Франка від 8. 11. 1900 р. з Софії. Відділ рукописів і текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України. Іван Франко. Од. зб. 1635. С. 379–380.
12. Бушко Г. Іван Шишманов и Іван Франко в контекста на украинско-българските литературни връзки в края на XIX – първата четвърт на XX век / Галина Бушко // Іван Д. Шишманов – наука и политика. Шишманови четения / [редкол.: Р. Дамянова, С. Бояджиева, Н. Капралова и др.]. София : Карина-Мариана Тодорова, 2007. Кн. 3. С. 207–213.
13. Драгоманов М. Листи до І. Франка і інших 1887–1895 / М. Драгоманов; [видав І. Франко]. Львів : Накладом українсько-руської видавничої спілки, 1908. 431 с.
14. Листування Івана Франка та Михайла Драгоманова / [редкол.: І. Вакарчук, Я. Ісаєвич (співголови) та ін.]. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 564 с.
15. Григораш Н. Болгарська література у славістичній концепції І. Франка / Наталя Григораш // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2003. Вип. 32. С. 130–137.
16. Географический Словарь западнославянских и югославянских земель и прилежащих стран, составленный Яковом Головацким. С приложением географической карты. Вильна : Тип. А.Г. Сыркина, 1884. XXI +372 с.
17. Географический Словарь западнославянских и югославянских земель и прилежащих стран, составленный Яковом Голова-

- цким. С приложением географической карты. Вильна, 1884. Рец. И.Д. Шишманова // СбНУ. 1890. Кн. 2. С. 178–199.
18. Драгоманов М. Славянските сказания за пожертвуване собствено дете / Михаил Драгоманов // СбНУ. 1889. Кн. I. С. 65–96.
 19. Драгоманов М. Славянските сказания за рождението на Константина Великий / Михаил Драгоманов // СбНУ. 1890. Кн. II. С. 132–184; Кн. III. С. 206–246.
 20. Драгоманов М. Славянските преправки на Едиповата история / Михаил Драгоманов // СбНУ. 1891. Кн. V. С. 267–310; Кн. VI. С. 239–310.
 21. Драгоманов М. Славянските варианти на една Евангелска легенда / Михаил Драгоманов // СбНУ. 1891. Кн. IV. С. 257–269.
 22. Драгоманов М. Забележки върху славянските религиозни и етически легенди / Михаил Драгоманов // СбНУ. 1892. Кн. VII. С. 245–310; Кн. VIII. С. 257–314; Кн. X. С. 3–68; Кн. XI. С. 511–516.
 23. Романченко І. Михайло Драгоманов у Болгарії / Іван Романченко // Жовтень. 1958. № 5. С. 145–151.

Bushko G. The contribution of Ivan Shyshmanov to development of Bulgarian-Ukrainian relations

Summary. The work of Ivan Shyshmanov is bright page in the history of the Bulgarian-Ukrainian relations of the late 19th – first quarter of the 20th century, as he was one of the first Bulgarian scholars to study Ukrainian literature in Bulgaria in the days of its national Renaissance. Thanks to his efforts in Bulgaria significantly increased interest in Ukrainian literature.

The article deals with the Ukrainistic studies of I. Shyshmanov, where he acquainted the Bulgarian public with the work and activities of Ukrainian writers and researchers who stud-

ied the life of the Bulgarians and significantly influenced the development of Bulgarian literature, culture and science. An important place in the Ukrainistic studies of I. Shyshmanov was the study of the works of T. Shevchenko and clarification of the peculiarities of their reception in Bulgaria.

The reason for the great popularity of the works of T. Shevchenko in Ukraine and Bulgaria was explained by the strength of the spirit of the poet who suffered for the fate of his and other enslaved nations. The scientist emphasized the similarity of the historical fate of the Bulgarian and Ukrainian nations, and drew attention to the special influence of the works of Shevchenko on the Bulgarian writers P.R. Slaveikov, I. Vazov and L. Karavelov. In his researches devoted to the Ukrainian writer, I. Shyshmanov demonstrated sufficient awareness of the history and culture of Ukraine and raised the problem of the productivity of comparative analysis of the literatures of related nations. These works became an achievement of the Bulgarian literature of that time.

In the article also disclosed cooperation of I. Shyshmanov with M. Dragomanov, F. Vovk, I. Franko and Y. Holovatsky. I. Shyshmanov appreciated the work of Ukrainian scientists and contributed to the publication of their studies on the pages of the Bulgarian journal “Sbornik za narodni umotvoreniya, nauka i knizhnina”.

Have researched the Ukrainistic studies of I. Shyshmanov and his cooperation with the Ukrainian scientists, we can state that his activities promoted to the development of Bulgarian-Ukrainian relations.

Key words: I. Shyshmanov, M. Dragomanov, F. Vovk, I. Franko, Y. Holovatsky, T. Shevchenko, Ukrainian-Bulgarian relations.